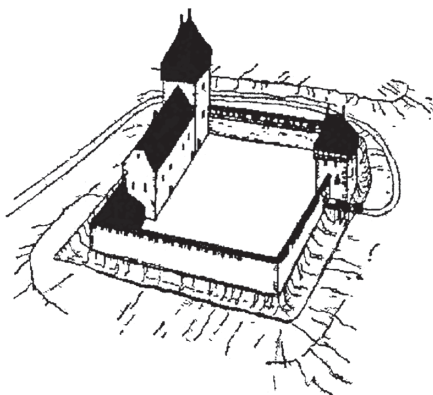

Castrum

2024/1-2

A Castrum Bene Egyesület folyóirata

A tartalomból:

NOVÁK ÁDÁM

ÚJHELY VÁRA MINT FŐÚRI REZIDENCIA

JAKAB MÁRTON

A CSÓKAKŐI VÁR 15. SZÁZADI ÉPÍTKEZÉSEI A KŐFARAGVÁNYOK TÜKRÉBEN

HEGYI DÓRA

RENEZÁNSZ KANDALLÓK TÖREDÉKEI REGÉC VÁRABÓL

CASTRUM

A CASTRUM BENE EGYESÜLET FOLYÓIRATA

27. SZÁM

BUDAPEST, 2024

E számunk szerzői:

BALOGH ÁRPÁD régésztechnikus, Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Kara, Kassa
ČURNÝ, MARIÁN régész, Support 42 s.r.o., Kassa
DÉNES JÓZSEF régész, Csepreg
FELD ISTVÁN régész, Budapest
HEGYI DÓRA régész, Magyar Nemzeti Múzeum, Nemzeti Régészeti Intézet, Budapest
JAKAB MÁRTON régész, ÉKM Műemlékvédelemért Felelős Helyettes Államtitkárság
JÁMBOR KEVE egyetemi hallgató, PPKE BTK Régészettudományi Intézet
NAGY SZABOLCS BALÁZS régész, ELTE BTK Régészettudományi Intézet
NOVÁK ÁDÁM történész, Déri Múzeum, Debrecen
PETŐ ZSUZSA régész, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
PRISTÁŠ, MARTIN régész, Szlovák Műemlékvédelmi Hivatal, Kassa
RÁCZ TIBOR ÁKOS régész, Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre
RINGER ISTVÁN régész, múzeumigazgató, PIM Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely
SCHVARCZ BALÁZS mérnök, Nógrád
SZ. ANDERKO ANNA régész, MNM Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény
SZOLNOKI TAMÁS régész, Dornay Béla Múzeum, Salgótarján
TAJKOV, PETER régész, Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Kara, Kassa
TOMKA GÁBOR régész, főigazgatóhelyettes, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Szerkesztette:

NAGY SZABOLCS BALÁZS

A szerkesztő munkatársa:

FELD ISTVÁN

Koordinátor:

TEREI GYÖRGY

Tervezés / tördelés:

SOLOMNIS KIADÓ

ISSN 1787-1093

KIADJA A
CASTRUM BENE EGYESÜLET
WWW.CASTRUMBENE.HU

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

NOVÁK ÁDÁM

Újhely vára mint főúri rezidencia..... 5

JAKAB MÁRTON

A csókakői vár 15. századi építkezései a kőfaragványok tükrében 27

HEGYI DÓRA

Reneszánsz kandallók töredékei Regéc várából..... 55

KÖNYVISMERTETÉSEK

Középkori és török kori várak, erődítések Pest megyében

(szerkesztette Kovács Gyöngyi)..... 81

DÉNES JÓZSEF

NAGY SZABOLCS BALÁZS

KUTATÁSI JELENTÉSEK

JÁMBOR KEVE

Dömös-Árpádvár középkori vára

2022–2023 között végzett régészeti kutatásának eredményei 93

SCHVARCZ BALÁZS

Nógrád-Zamczok erősségének 2023. évi azonosítása 105

SZOLNOKI TAMÁS – SZ. ANDERKO ANNA

Galgaguta-Funduspuszta erősségének 2021-2023. évi régészeti kutatása.....113

VEZETŐK A TANULMÁNYUTAKHOZ

A sátoraljaiújhelyi vár..... 121

Regéc vára 129

Zemplén (Zemplín) vára.....141

Királyhelmec (Kráľovský Chlmec)-Csonkavár147

Nagykövesd (Velký Kamenec) vára151

Borsi (Borša), Rákóczi-kastély.....157

Újhely vára mint főúri rezidencia

Birtoklástörténeti vázlat a 16. század elejéig²

A történeti források és a régészeti feltárások eredményei is alátámasztják, hogy Újhely vára már 1261 előtt állhatott valamilyen formában. A 13. század elején alakult pataki erdőispánság területén található vár az ispánságból a 14. század elején kialakuló újhely-pataki uradalom hegyi erőssége lett. Détszy Mihály mutatott rá legelőször 1966-os írásában,³ hogy az uradalom – melyet a források a legtöbbször patakinak neveznek – egyetlen vára a 15. század közepéig nem Patak városában vagy annak közelében állt, hanem az Újhely városa fölött magasodó Sátorhegyen, a mai Várhegyen. Vagyis a pataki (uradalom) vár(a) megegyezik Újhely várával. Az Árpád-korban feltehetően végig királyi birtokban és igazgatásban állt az erősség, még akkor is, ha a vár egy bizonyos északi tornyát István ifjabb király Ubul fia Mihálynak adta 1262-ben.⁴

Az alábbiakban arra vállalkozunk, hogy a vár birtoklástörténetének vezérfonala mellett megvizsgáljuk, tekinthettek-e uraik Újhely várára rezidenciájukként. Ehhez felhasználjuk a már szakirodalomból jól ismert, valamint az általunk feltárt okleveles forrásokat, továbbá Détszy Mihály, Janó Ákos, Tringli István vár-, birtoklás-, település- és egyháztörténeti munkáit.⁵ A főúri rezidenciák vizsgálatához elsősorban Kubinyi András módszertanát alkalmazzuk.⁶ Nagyban támaszkodunk a várfeltárás során tett régészeti megfigyelésekre, az előkerült kőfaragványokra és a várfeltárás során talált érmeanyagra, az úgynevezett guruló denárookra is.

„Guruló denárok”

Az újhelyi várfeltárás során 2008-tól esetlegesen, 2018-tól pedig szisztematikusan használták a fémkereső eszközöket az ásatási terület és a törmelék átvizsgálása során. Ennek eredményeként ezernél is több apró fém tárgy, túlnyomórészt pénzérme került elő. Az érmék meghatározását részben Ringer István, részben Tóth Csaba régészek már a vár-

¹A szerző a HUN-REN-DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport tagja.

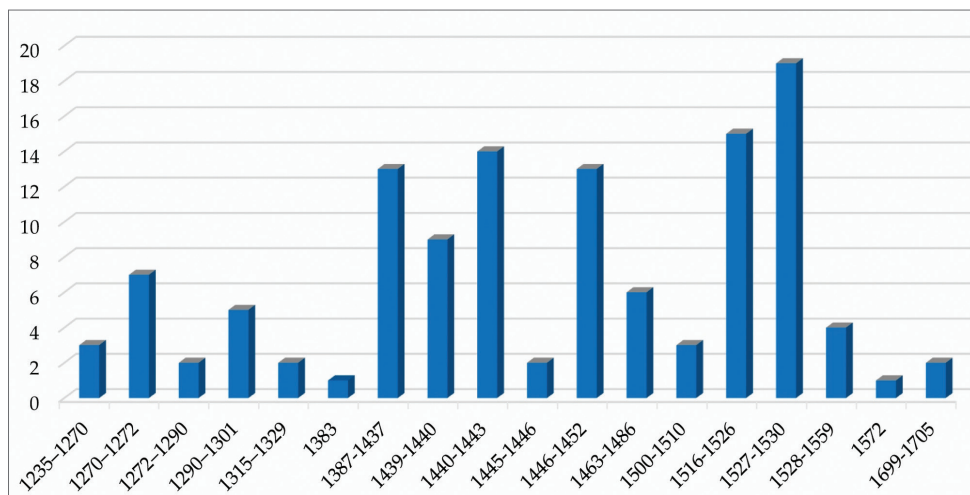
²A tanulmány „A várak mindennapi életének tárgyi emlékei” című konferencián (Castrum Bene Egyesület XXVII. vándorgyűlése) elhangzott, Ringer Istvánnal közös előadásunk írott, az ott elhangzott megjegyzésekkel, javaslatokkal kiegészített változata.

³DÉTSZY 1966.

⁴A vonatkozó Árpád-kori oklevelek: 1261 – RA II/1. 1780.; 1262 – RA II/1. 1785.; 1273 – ADALÉKOK 1904: IX/10. 258–259.; 1282 – RA II/2–3. 3184.; 1284 – RA II/2–3. 3337.; 1291 – RA II/4. 3696.

⁵A pataki vár építéstörténete kapcsán Détszy Mihály, Janó Ákos és közvetve Szűcs Jenő között kialakult szakmai polémia mérföldkövei: DÉTSZY 1966, JANÓ 1997, DÉTSZY 1999, JANÓ 2000, a vita összefoglalása JANÓ 2008. Tringli István szerkesztésében 2011-ben jelent meg Sátoraljaújhely várostörténeti atlasza: TRINGLI 2011a; az uradalom egyháztörténetére: TRINGLI 2011b.

⁶KUBINYI 1991.

1. kép – A várfeltárás során előkerült, 2023-ig azonosított érmék időbeli megoszlása

feltárásról készült első kiállításához kapcsolódóan elvégezték.⁷ 2021-től több részletben magam határoztam meg több mint száz érmét a restaurálási folyamat ütemében. 2023-ra az elemzéshez felhasznált érmeanyag 158 darabra rúgott, ami nagyjából nyolcada-tizede a várban eddig fellelt érméknek. A vár területének eddig mindösszesen 30 százalékat tárták fel szisztematikusan. Ezeket a körülményeket figyelembe véve az érmeanyag vizsgálatából csakis torz eredmények születhetnek, ezért minden ezzel kapcsolatos megállapítást ennek szemüvegén át kell néznünk.⁸

A feldolgozott anyag alapján elmondható, hogy az érmék zömmel magyar veretek. Kivételt képzett ez alól egy nyolc, összetapadt darabból álló érmelelet, mely II. Přemysl Ottokár cseh király (1253–1278) osztrák hercegi veretei, illetve a 14. századból származó két cseh veret – köztük II. Přemysl Vencel cseh király (1278–1305) prágai garasa –, valamint II. Antal aquileiai pátriája (1402–1412) két verete. A magyar veretek közül IV. Béla (1235–1270) szlavón denárja a legrégebbi, a legfiatalabb I. Lipót (1657–1705) 1705-ös hárompfennigese. Egy 17 darabos, I. (Habsburg) Ferdinánd (1526–1564) verette denárokból álló érmeleletet (1528–1532) leszámítva általánosságban kijelenthető, hogy kis értékű pénzek kerültek így napvilágra. A legértékesebbek köztük a jó minőségű ezüsből készült késő Árpád-kori királyi veretek és szlavón denárok. Jelentős hányadot tesznek ki a rossz minőségű 15. századi veretek, az erősen körülnyírt Zsigmond-kori denárok és a hamis veretek. Ez alapján elmondható, hogy ezek a pénzérmék zömével gazdjuk által eldobott, elhagyott „guruló denárok”. Módszertani szempontból ezek az érmék azt fedik fel előttünk, hogy mikor *használták* a várat, azt nem, hogy tulajdonosaik, vagy azok beosztottjai *éltek-e* életvitelszerűen a várban. Ezt elfogadva és figyelembe véve megállapítható, hogy a várban a jelenlét szinte folyamatos a 13. század közepétől a 16. század közepéig. Ferdinánd denárjai közül az utolsó veret 1559-ből való. Ezt követően egy-egy érmét

⁷KALLA – RINGER 2000.

⁸A munka előrehaladottabb állapotában egy külön tanulmányt szentelünk majd az érmeanyag feldolgozásának. Ezért jelen tanulmányban nem adjuk meg az érmék pontos referenciáit.

találtunk 1572-ből, 1699-ből és 1705-ből. Egyúttal az anyag kiváló mintát szolgáltat a korabeli aprópénzforgalom elemzéséhez. Jól látható például, hogy az 1440-es években rendkívül rossz minőségű pénzek készültek I. Ulászló és V. László verdéiben egyaránt, és sem az interregnum, sem a Hunyadi János kormányzó nevével fémjelzett aprópénzek nem tartalmaztak kellő mennyiségű ezüstöt. Jelentős változást hozott Mátyás 1464-es pénzreformja, és II. Ulászló idején is jó ezüstpénzek voltak forgalomban.⁹

Királyi/királynői birtokban

A történeti források alapján¹⁰ egyértelműen kimutatható, hogy az 1250-es évek végén, 1260-as évek elején kezdődött meg a vár építése, mely elsősorban a sátorelői hospesek, később Újhely városának lakói számára készült mentsvárként. V. István felesége a IV. Béla és fia közötti harcok során itt keresett és talált menedéket.¹¹

Az érmeanyagból szép számmal kerültek elő IV. Béla, V. István, IV. László és III. András királyi és szlavón denárjai. Ezek arra utalnak, hogy a várat folyamatosan használták ebben az időszakban, sőt az összeragadt osztrák pénzek egy korabeli lakó erszénybe varrt vagyonát jelenthetik, mely vagy kereskedelmi tevékenységből származott vagy zsoldként kaphatta, akár a Stájerországért vívott harcok, akár az 1278-as morvamezei csata során.

I. Károly idején rövid időre magánbirtokba került a vár. Valamikor 1321 előtt Petenye fia Péter lett a birtokosa, mert ekkor vette el tőle az uralkodó és adta azt a Baksa-rokonságnak.¹² Péter a rozgonyi csatában a király oldalán harcolt, de 1315–1316 körül a király ellen lázadók oldalára állt, végül 1317-ben legyőztetett.¹³ Ez alapján *de jure* a lázadás kezdetekor, *de facto* valamikor 1317 után visszakerült az erősség a királyi birtokállományba. Innen adományozta tovább I. Károly a Baksa-rokonságnak. Adományát 1323-ban megerősítette,¹⁴ de birtoklásuk rövid időn belül megszakadt. Királyi vagy királynői birtoklásra enged következtetni, hogy Babonics János királynői tárnokmester 1334-ben Újhely várában keltezve tett kegyesadományt.¹⁵ Meggyőződésünk ugyanis, hogy Babonics így igazolt várban való tartózkodása nem bizonyítja annak birtokjogát, hiszen honorbirtokosként is jelen lehetett itt. Ebből az időszakból került elő egy Babonics-féle szlavón denár is. Ezt követően az Anjou-korban végig királyi/királynői kézen igazgatják a várat. 1360-ban a király pataki várnagyát említik egy oklevélben.¹⁶ Mária királynő 1386-ban a pataki uradalomból szakította ki Alsóregmec (és másik három falu) területét, hogy Perényi Péternek adományozza.¹⁷

⁹Általánosságban GYÖNGYÖSSY 2012, Mátyás pénzreformjára GYÖNGYÖSSY 2019.

¹⁰Lásd a 4. lábjegyzetet.

¹¹ZSOLDOS 2007: 50.

¹²AO_{KLT} 1321/VI.: 39. dok. (1321. febr. 10.)

¹³I. Károly 1310-es évekbeli küzdelmeivel újabban Zsoldos Attila foglalkozott számos tanulmányában. A Borsák első lázadásáról szóló írásában, ZSOLDOS 2017, a legtöbb vonatkozó érdemi irodalmat hivatkozza.

¹⁴AO_{KLT} 1323/VII.: 370. dok. (1323. júl. 19.)

¹⁵AO_{KLT} 1334/XVIII.: 35. dok. (1334. jan. 30. [Sátorlaja-]Újhely vára)

¹⁶AO_{KLT} 1360/XLIV.: 525. dok. (1360. jún. 1. Buda)

¹⁷SÜTTŐ 2003 II.: 326–329.

Az Anjou-korból mindössze a fent említett szlavón denár, II. Vencel cseh király garasa és Szép Frigyes osztrák hercegi verete került elő két, közelebbről nem meghatározható, feltehetően Anjou-kori pénztöredék mellett. Bizonyító erejűnek természetesen nem tekinthető a pénzletek hiánya. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy az ezt megelőző és az ezt követő időszakra datálható „guruló denárok” egyaránt szép számmal kimutathatóak. Az Anjou-kori hiátus talán arra enged következtetni, hogy a pataki uradalmat nem Új-

2. kép – II. Vencel cseh király garasa (1300–1305); Fiala–Donebauer Nr. 807.

hely várából igazgatták. Tekintve, hogy az Anjou-korban Patak városa mellett ülésezett a Zemplén és Ung megyék számára tartott nádori gyűlés,¹⁸ talán nem túlzás kijelenteni, hogy az uradalom súlyponti helye Patak város környékére tevődött.

Először főúri birtokként: a Perényiek

A királyi/királynéi birtoktestből a teljes pataki uradalmat várával együtt 1390-ben szakította ki Zsigmond – először még ideiglenesen –, amikor azt Perényi Péter fia Miklós szörényi bánnak ajándékozta Patak és Újhely városokat, továbbá az erősséget, valamint Borsi, Kis-Toronya és Ardó birtokokat, utóbbi vámjával együtt.¹⁹ Mivel Mária királynő ehhez feltehetően nem járult hozzá, a Perényiek véglegesen csak két évvel később, 1392-ben, egy birtokcsere keretében nyerték el az adományt, az iktatást pedig októberben el is végezte az egri káptalan.²⁰

Ettől kezdve beszélhetünk a pataki uradalom és Újhely vára esetében főúri birtoklásról. A birtokot nyerő Perényi Miklós annak a terebesi Perényi családnak a legidősebb férfitagja ekkor, amely Terebes, Füzér, (Bereg)Szentmiklós és (Pető)Szinye uradalmakkal rendelkezett. Miklós pohárnokmesterből lett szörényi bán, a Zsigmond által felemelt

¹⁸KRUTÁK 2012.

¹⁹ZsO 1951–2022: 1/I. 1674.

²⁰ZsO 1951–2022: 1/I. 2563. A király és a királynő/királyné viszonyához és birtokaihoz C. TÓTH 2011., 2018.

3. kép – Perényi Miklós lovászmester pecsétje 1423-ból. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie – Zbiór Dokumentów Pergaminowych Nr. 5567.

új arisztokrácia tagjaként meghatározó katonabárója volt mindaddig, míg a Bebek vezette régi garnitúra nem érte el a bánságból való letételét. Fontos megjegyeznünk, hogy a pataki uradalmat Miklós, testvéreit kizárva, egyedül nyerte el. Nem csoda, hogy a forrásokban is pataki előnévvel illetik a bánt. Idősebb Miklós ugyanis az 1396-os nikápolyi csatában elesett, birtokát fiai, Miklós, László és Jakab örökölte. Jelentősebb karriert Miklós futott be, aki nagybátyja, Imre titkos kancellár 1418-as halálát követően a terebesi Perényi család feje is lett.²¹

Ifjabb Miklós 1409-ben már udvari ifjúként szolgált Zsigmondot,²² 1418-tól a jelentős sójövendelmek fölött rendelkező Máramaros vármegye ispánja volt,²³ 1420-tól lovászmester lett, ezzel bekerült a bárók sorába.²⁴ Az erősödő huszita betörések megakadályozására létrehozott Vág-menti kapitányság élére 1421-ben nevezte ki az uralkodó.²⁵ A katonai vállalkozásokban aktívan szerepet vállaló Miklós – aki egyébként Galambóc 1428-as ostroma alatt hunyt el²⁶ – részt vett a Velence ellen 1412-ben indult hadjáratban,²⁷ majd a konstanzi zsinaton is jelen volt kíséretével.²⁸

4. kép – Perényi Miklós újhelyi várnagyanak, Buzlai Balásznak a címere a konstanzi zsinaton készült címertekercsről (lásd 28. lábjegyzet).

²¹ Novák 2020: 24–81.

²² ZsO 1951–2022: 4/II. 6928.

²³ ZsO 1951–2022: 32/VI. 2067., 43/X. 1283.

²⁴ DL 33551.

²⁵ ZsO 1951–2022: 39/VIII. 452.

²⁶ ZsO 1951–2022: 61/XV. 823.

²⁷ ZsO 1951–2022: 25/IV. 1446. A Velence elleni hadjáratról újabban E. Kovács Péter 2023.

²⁸ ZsO 1951–2022: 32/VI. 1691., 2065. Perényi Miklós címere egy lapon szerepel familiárisa, Buzlai Balázs címérével az 1417-ben, Konstanzban készült címeres tekercsen, Jékely 2014. Buzlai később újhelyi várnagy lett, ZsO 1951–2022: 61/XV. 1427.

Miklós lovászmester szíven viselte a pataki uradalmat. 1409-ben a pataki jobbágyokat Zsigmond – Perényi kérésére – kivette a kamarahaszna hatálya alól.²⁹ 1418-ban búcsúengedélyt kért az összes, birtokában lévő egyháznak, köztük hat patakinak és három újhelyinek.³⁰ Perényi egyik leghűbb familiárisa, Pelejte Dénes fia János volt Újhely várnagya 1421 előtt, kinek atyafia később zempléni alispánja lett.³¹ Miklóst, akár csak apját, szintén pataki előnévvel illették a forrásokban. A családján belüli birtokviszonyok is arra utalnak, hogy Miklós a pataki uradalom területén rendezte be rezidenciáját. Az uradalomban Újhelyen kívül a történeti és régészeti kutatások ebben az időben nem valószínűsítenek olyan épületet, mely ennek befogadására alkalmas lenne, így feltételezhetjük, hogy az újhelyi vár szolgált a báró és felesége, Rozgonyi Hedvig székhelyeként.

Miklós szolgálatai nem engedték meg, hogy maga sok időt töltsön birtokán, nem is ismert olyan oklevél vagy levél, mely megnevezte volna rezidenciáját, vagy melyet akár Újhelyről, Patakról kelteztek volna. Síremléke nem maradt fenn, és temetkezési helyére sem utal semmilyen adat. Kézenfekvő lenne, hogy kortársaihoz, sőt családtagjaihoz hasonlóan az uradalmán belül működő pálos kolostorban helyezték örök nyugalomra.³² Azonban az újhelyi kolostor eddigi kutatása során erre utaló nyomot nem találtak, szisztematikus feltárás pedig még nem zajlott az egyházban.³³ Miklós szakirodalomban jól ismert végrendelete³⁴ a galambóci ostrom táborában kelt, így a rezidenciaelemzés során a Kubinyi András által meghatározott egyik szempont sem használható.³⁵

A báró felesége, Rozgonyi Hedvig 1427-ben az uradalomból, Patakról keltezett.³⁶ Détshy Mihály ebből következtetett arra, hogy „*A Perényieknek ebben az időben udvarházuk, curiájuk volt Patak mezővárosában*”.³⁷ Janó Ákos idézi is az oklevélből a „in curia nostra” fordulatot,³⁸ de ez nem a datálásban olvasható – Janó állításával ellentétben – hanem a szövegtörzsben. Az oklevél teljes szövegét tanulmányozva az „in curia nostra” kifejezés inkább Hedvig udvartartására vonatkozik, melybe bizonyos Péter tartozik.³⁹ Tudjuk, hogy legkésőbb az 1440-es években ilyen kúria valóban létezett valahol Patak városa környékén, azonban a Zsigmond-korból erre utaló forrásunk, régészeti megfigyelésünk, Hedvig úrnő oklevelén túl, nincs.

Az I. Lajos halála utáni időszak jól dokumentált a „guruló denárok” tükrében. Mária királynő és Zsigmond király denárjai mellett utóbbi obulusai, parvusai is előkerültek a törmelék alól. II. Antonio Panciera (1402–1412) aquileai pátriárka két ezüstje két dolgot feltételezhet: aktív távolsági kereskedelmet vagy olyan várbéli lakost/szolgát,

²⁹ZsO 1951–2022: 4/II. 6928.

³⁰TRINGLI 2011b: 386., 59. lábjegyzet; a szövegben Miklós helyett tévesen Péter szerepel.

³¹DF 220554.

³²NOVÁK 2020: 85.

³³Joó 1972.

³⁴ZsO 1951–2022: 61/XV. 601., 757.

³⁵KUBINYI 1991: 216–218.

³⁶ZsO 1951–2022: 59/XIV. 1007.

³⁷DÉTSHY 1966: 182.

³⁸JANÓ 1997: 41.

³⁹DL 80121.: „quia nobilis vir Petrus filius Ladislai de Rigalcz nunc nobiscum personaliter in curia nostra existit moraturus et est constitutus tanquam famulus et dilectus noster domesticus specialis”.

aki járt Észak-Itáliában. Utóbbi jól korrelál Perényi Miklós velencei háborúban való szerepvállalásával.

Biztonsággal kijelenthető, hogy a pataki uradalom – az újhelyi várral együtt – az északkeleti országrész, de legalább Zemplén vármegye kulcsbirtoka volt. Zsigmond király 1387-től tartó uralkodásának első évtizedében Sáros vára kivételével az összes királyi birtokot eladományozta a régióban. A Rozgonyi, a Perényi és a Cudar családok lettek ennek legfőbb haszonélvezői. A pataki uradalom jelentős kiterjedésével, két mezővárosával, vásáraival, vámjaival, egyházaival, szőlőbirtokaival, vízpartjával (Ronyva, Bodrog) és várával fontos gazdasági tényezőt jelentett. Ez jól megfigyelhető a zempléni ispáni tisztség betöltése kapcsán. Bár a zempléni megyegyűlés Zemplénben, később Terebesen ülésezett,⁴⁰ Perényi Miklós 1428-as haláláig általában egy Perényi töltötte be a tisztséget. A báró halálával a Rozgonyi család lett a legerősebb a régióban, ők adták éveken keresztül az ispánt is. Mivel Perényi felesége Rozgonyi lány volt, így nem meglepő, hogy első végrendeletében Rozgonyi Jánost jelölte meg annak végrehajtására.⁴¹ Mi több, uralkodójától azt kérte, hogy özvegye megtarthassa pataki és szinai uradalmát. Ezt a kérést ideig-óráig be is tartotta Zsigmond.⁴² Egy év után azonban a megerősödő, addig csak kisebb birtokokkal rendelkező Pálóci családdal cserélte el az uradalmat. 1429. július 9-től a pataki uradalom Újhely várával együtt a Pálóciaké lett.

A Pálóciak – első felvonás

Pálóci György esztergomi érsek testvérei, Imre és Máté Zsigmond király régi támogatói voltak. 1419-ben Perényi Imre halála után ők lettek a titkos kancellárjai, majd számos vármegye ispánsága mellett 1425-ben Máté országbíró, 1435-ben pedig nádor lett, mely tisztséget 1436-os haláláig be is töltötte. Máté és Imre közösen nyerték Zsigmondtól első váruradalmukat, Szakalyát Sáros vármegyében 1423-ban, majd a másodikat, Sempte várát Pozsony vármegyében 1429-ben. Bár 1414-ben várépítési engedélyt kaptak bármelyik birtokukra, de a zömmel Ungban és Zemplénben fekvő falvaikban, köztük Helmecen, illetve Pálóc és Szerednye mezővárosokban ennek nyomát ekkor még nem látjuk.⁴³ Ezért is tekinthető fontosnak a család életében, hogy Sempte és Szakalya váraiért cserébe Zsigmondtól Újhely várát, a pataki uradalmat nyerték.⁴⁴ Ezzel örökbirtokaikhoz közelebb lévő váruradalmat nyertek, egyúttal a térség egyik legjelentősebbikét. Felmerül a kérdés, hogy vajon áthelyezték-e székhelyüket ebbe az uradalomba, azon belül az újhelyi várba?

Az adomány iktatásáról a leleszi konvent 1429. augusztus 29-én adott jelentést Zsigmond királynak.⁴⁵ Az ezt követő időszakból Pálóci Máté országbíró kiadásában

⁴⁰CSUKOVITS 1997: 385.

⁴¹ZsO 1951–2022: 61/XV. 601.

⁴²Zsigmond király megparancsolta a leleszi konventnek, hogy Rozgonyi János kérésére lányát, Hedviget, Perényi Miklós özvegyét iktassák be elhunyt férje újhelyi, pataki és szinai birtokaiba. A konvent az iktatást elvégezte október 28-án. ZsO 1951–2022: 61/XV. 896.

⁴³ENGEL 1987: 434–436. A teljes dolgozatban a Pálóci család egészére vonatkozó adatokat jórészt Engel Pál lezár-mazási táblája alapján adom meg: ENGEL 2001/Gen.

⁴⁴DL 12092., 71943.

⁴⁵DL 71944.

365 eredeti vagy átirrt oklevelet ismerünk a *Collectio Diplomatica Hungarica* adatbázis⁴⁶ alapján. Ennek az anyagnak szisztematikus kutatására nem vállalkozhatunk, hiszen el kell különíteni okleveleinek hivatali és magánkiadását, ez pedig részletes forrásfeltárást, pecsétvizsgálatot igényel. Azonban az okleveleket csak felületesen vizsgálva is láthatjuk, hogy 1429 szeptemberétől hivatala nógrádi, borsodi, gömöri gyűléseket tartott, majd 1430 első felében Budán keltek a nevében kiadott oklevelek. Augusztus 4-én azonban már új szerzeményéből, a pataki uradalomból, nevezetesen Újhelyről keltezett.⁴⁷ Talán nem túlzás azt állítani, hogy ekkor járhatott először tulajdonosként az uradalomban. Országbíróként jelenléte még további egy alkalommal mutatható ki bizonyosan Újhelyben, 1434. április 16-án.⁴⁸

Nádorként legalább egy alkalommal egyértelműen tetten érhető a nádor hivatala és a nádor személyének különválása. 1435. június 24-én ugyanazon a napon keltek oklevelek nevében a Szabolcs vármegyei Karászon⁴⁹ (ma Nyírkársz) és az Ung vármegyében fekvő Pálócon.⁵⁰ Ez alapján biztosan kijelenthető, hogy nemzetségének ősbirtokán valamiféle lakóépülettel rendelkezett, és udvartartásával ideiglenesen ott tartózkodott. Ekkor egyébként úgy tűnik, Máté bejárta a környéket. Június 23-án tűnt fel Pálócon először,⁵¹ majd 1435. július 19-én Újhelyen,⁵² onnan visszatért Pálócra, s talán ő járt Szerednyén⁵³ és még aznap Helmeceen is,⁵⁴ mely szintén a birtokához tartozott, majd visszatért Pálócra, s ott is maradt legalább augusztus 9-ig.⁵⁵

Úgy tűnik, a Perényiek nem mondtak le teljesen Újhely váráról, legalábbis Pálóci Máté nádor Zsigmondtól nyert oklevelében eltiltották a Perényieket a pataki uradalomtól.⁵⁶ 1436 szeptember-októberében Patakon adtak ki Máté nevében okleveleket,⁵⁷ ekkor az Ung és Zemplén vármegyék számára nádori közgyűlést tartottak. Ennek színhelye a 14. századtól Patak mezővárosa mellett volt, viszont most először szerepelhetett a keltezésnél az „in opido nostro Patak” kifejezés. Talán nem nagy merészség azt kijelenteni, hogy ebben az időszakban hivatalával együtt a nádor is ott tartózkodott. Talán ekkor vethették meg az alapjait a későbbi kúriának.

Ebből az időszakból az eddigi érmeanyagban hat darab aprópénzt (denárt, quaringot) találtak az újhelyi várban. Ez alapján feltételezhető, hogy a vár továbbra is használatban volt. Az újhelyi vár 1429-es megszerzésekor egyértelműen ez volt a Pálóciak legjelentősebb lakóépülete. Pálóci itineráriumából az tűnik ki, hogy élete végén ez már módosulhatott, Pálócon minden bizonnyal rendelkeztek valamilyen kúriával, és talán már ekkor megkezdődhetett Patak városa környékén egy új épület emelése, mivel –

⁴⁶DL-DF.

⁴⁷DF 221877.; DL 60693.

⁴⁸DL 54868.

⁴⁹DL 54935.

⁵⁰DL 54937.

⁵¹DL 54933.

⁵²DL 54957–54958.

⁵³DL 54961.

⁵⁴DL 54962.

⁵⁵DL 54965.

⁵⁶DL 12880.

⁵⁷DL 55043–55044., 57644–57647., 62273., 84872.

ahogy azt látni fogjuk – itt 1440-ben már állt egy épületük. Mindezeket egybevetve Pálóci Imre és Máté idején a családjaik udvartartása lehetett Újhely várában, de ezt adatok hiányában sem bizonyítani, sem cáfolni nem tudjuk.

A Pálóciak – második felvonás

Máté nádor 1436–37 fordulóján hunyt el, s ezzel egy időre a Pálóci család világi tagjai eltűntek a forrásokból. Birtokai három fiára, Jánosra, Péterre és Simonra szálltak, akiknek osztzkodniuk kellett Máté Imre nevű testvérének László nevű fiával. Tehát együttesen és megosztva rendelkeztek Pálóc, a váuradalom Újhely és a kisebb birtokok jövedelmei felett. Zsigmond halálát követően a magyar országnagyok Pálóci György esztergomi érsek vezetésével Habsburg Albertet választották meg magyar királlyá. György érsek jelentős befolyással rendelkezett a király felett, amit *„hogy meghálálja a támogatást, amelyet egykor bátyjától, a nádortól kapott most unokaöccsei javára készült (...) értékesíteni.”*⁵⁸ Törekvéseit siker koronázta. Albert király 1438. január végén Máté fia Simonnak és Imre fia Lászlónak adományozta a Borsod megyei Dédes várát, ismét

5. kép – Ezüst denárok Albert király idejéből.

együttesen, bár Simon testvéreit kizárva.⁵⁹ Februárban pedig az átszervezett kormányban közösen kapták a lovászmesteri méltóságot.⁶⁰ Egy évvel később pedig újabb adományként jut hozzá megint csak a két fiú a Gömör megyei Ajnácskő várához és más hevesi, borsodi birtokokhoz.⁶¹ Kettejük karrierje 1439 nyarán kettévált, hiszen Simon elvesztette lovászmesteri tisztségét, László viszont Albert király ajtónállómestere lett.⁶² A király halála után is befolyásos maradt,⁶³ tagja volt a Krakkóba küldött magyar követségnek 1440 elején.⁶⁴

⁵⁸MÁLYUSZT 1994: 124.

⁵⁹DL 13151.

⁶⁰MÁLYUSZT 1994: 125.

⁶¹DL 71963.

⁶²ENGEL 2001/Arch – bárók: ajtónállómester, lovászmester.

⁶³1439. október 31-én a tanács tagja: DF 239734.

⁶⁴DF 289005.

A követség útja során Pálóci László – ekkor már volt udvarmesterként – útba ejtette birtokait, hogy pénzt szerezzen a követséghez. A leleszi konvent előtt február 3-án négyszáz forintért zálogba adta néhány birtokát, majd február 6-án és 7-én Helmechről írt.⁶⁵

Miután I. Ulászló elfoglalta a trónt, úgy tűnt, megoldódik az Albert király halálával létrejött belpolitikai válság. Erzsébet özvegy királyné azonban nem törődött ebbe bele. Magyarországi követői szembekerültek Ulászló támogatóival. Brankovics György szerb despota magyarországi birtokait hűtlensége miatt Ulászló eladományozta, így Munkácsot is, melyet Pálóci László kapott, unokatestvéreit kizárva.⁶⁶ 1440 augusztusában a Felső Részeken megjelentek az V. László nevében tevékenykedő cseh zsoldosok Jiškra vezetésével, s elfoglalták a jászói konventet. Ahogy I. Ulászló 1440. szeptember 11-én Budán kiadott mandátumából értesülünk, a támadók ellen küldött sereg élére többek között Pálóci László ajtónállómestert és Pálóci Simon lovászmestert nevezte ki az uralkodó.⁶⁷

A királyi parancsra gyűjtött sereg mégsem indult Kassa ellen. A parancs kiadásakor Pálóci László már nem Budán, hanem új szerzeményén, Munkácson tartózkodott,⁶⁸ szeptember 29-én pedig már Újhelyi birtokán intézkedett.⁶⁹ Egy hónappal később a leleszi konvent előtt tett bevallása szerint unokatestvérei: Pálóci Péter, Simon lovászmester és János ellene fordultak, és Munkács várát maguknak kérték Ulászló királytól.⁷⁰ Az új király kegyeibe visszakerülő Simon⁷¹ és testvérei tehát sérelmezték, hogy ezúttal kimaradtak az adományozásból, és Lászlót megkerülve Ulászlótól adományba kérték maguk részére is Munkácsot.⁷² A konfliktus tettelegességgig fajult. 1441. július 18-án – a korszak sajátos bíraskodási eljárásának megfelelően – egy több prelátusból álló ítélőszék által kiadott oklevél tudósít minket a történelekről.⁷³ Mivel az ítéletlevélből fontos részletek derülnek ki Újhely váráról, ezért érdemes részletesebben elemezni a konfliktust és idézni a szövegből.

Pálóci László megszálta familiárisaival a közös birtokokat, elsőként 1440. november 1-jén Újhely várában (castrum) lefogatta a közösen állított várnagyot, „Mathyocz” Györgyöt, és magához vette az ott található – feltehetően birtokadományozó – okleveleket és ezüst tárgyakat. A vár élére László a saját emberét állította, aki később kirabolta a Péter, Simon és János uradalomrészén élő jobbágyokat. November 2-án László elküldte embereit helmeci kúriájukba (curia), a birtokigazgatót, Szentkirályi Györgyöt fogságba vetették. Itt már nyílt erőszakra is sor került, hiszen a foglyul ejtett udvarbíró egyik szolgájának szemét nyíllal kilőtték, és egy másikat is megsebeztek, Ruszkai Dobó Domokost. A birtokot teljesen kifosztották, és az ott őrzött okleveleket szintén elvitték. Hasonlóképpen parancsot adott embereinek, hogy a pataki részen épített hécei kúriában (curia) is vegyék át az irányítást. A jobbágyokon ejtett hatalmaskodások, a tudatos „hata-

⁶⁵ZICHY IX.: 1–3.

⁶⁶Ulászló mandátuma a leleszi konvent átiratából DF 212066., közli BALAJTHY 1836: 25–26.

⁶⁷DF 232964. A Felső RÉSZEK 1440-es évek eleji eseményeihez továbbá NOVÁK 2016.

⁶⁸DL 55227.

⁶⁹DL 55228.

⁷⁰DL 13587.

⁷¹1440. június 29-én ismét lovászmester: FMH III.: 127.

⁷²Erre a hatalmas beregi uradalomra többeknek is fáj a foga: PÁLOSFALVI 2003: 909. 77. lábjegyzet.

⁷³DL 13647.

lomátvétel” folytatódott a hevesi, borsodi birtokokon, és László emberei megakadályozták, hogy Péter Munkács várába iktassa magát. Nem kímélték az unokatestvérek Bereg megyei birtokait sem: Dercen, Csomonya és Dobron birtokokat felprédálták.

Jól látszik, hogy László tudatos lépéseket tett annak érdekében, hogy erőszakos úton kiszorítsa atyafiait a helmeci, újhely-pataki, és dédesi (castrum) uradalmakból, és a roppant munkácsi uradalom mellett fekvő területekből. A bírák elítélték az erőszakos cselekedeteket, és a károk megfizetésére kötelezték Lászlót. Ugyanakkor Munkács várának jogaiban Lászlót erősítették meg, Pétert, Jánost és Simont pedig tiltották. A bevallások és a jóvátétel fizetésére 1442. Szent György nap nyolcadáig adtak haladékot.

A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a Pálóciaknak 1440-ben a pataki uradalom mellett – Pálócon kívül – már Helmecen és Dédesen is voltak lakhatásra alkalmas kúriái, erősségei. Mi több, a Patak városa melletti Hécén épült kúriáról is ekkor hallunk először. Ugyanakkor a pataki uradalom várnagya Újhely várában őrizte a család oklevéltárát és vagyontárgyait. A Pálóci Máté alatt megszerzett váruradalom mellett tehát az adományokon kívül építéssel is gyarapították vagyonukat a Pálóciak. Elképzelhető, hogy a Pálóciaknál az 1430-as évek közepén, második felében elkezdődött az a folyamat, ami a 15. században különösen jellemezte az arisztokráciát: törekedtek arra, hogy a nagyobb biztonságot nyújtó, de kényelmetlen hegyi várakból könnyebben megközelíthető, komfortosabb épületekbe költöztessék rezidenciájukat. A földesúri hatalom szimbólumaként, veszély esetén menedékként és tárházként azonban szerencsés volt a közelben tudni egy jól védhető várat. Így alakulhatott az, hogy akár Patak városa környékén kúriát építettek az újhelyi vártól látótávolságyira.

Az újhelyi várból előkerült és eddig meghatározott érmeek hasonló tendenciát mutatnak a korábbiakhoz képest. Albert király vereteiből kilenc darabot sikerült azonosítani, I. Ulászló és V. László vereteiből pedig további tizenkettőt. Erre az időszakra tehető az a tucatnyi azonosítatlan rézérme is, mely vagy hamisítvány, vagy a korszakra jellemző nagyon rossz minőségű veret, melyet nem tudunk egyértelműen típusba sorolni. Érdekes adalék, hogy 1442-ben Pálóci László és Simon együttesen nyertek I. Ulászlótól bányászati engedélyt valamennyi birtokukra. Az oklevél szövege szerint *„ők és örököseik bármely és bárhol lévő birtokuk hegyeiben és területein arany- és ezüst- és réz- és más fémbányákat és érclelőhelyeket tudnak találni és felfedezni, azokat megnyithassák, örökre és mindig minden következő időben művelhessék és kitermelhessék, műveltethessék és kitermelthetessék; valamint eme arany- és ezüst- és réz- és más fémbányákból és érclelőhelyekről származó valamennyi hasznót, jövedelmet és bármilyen haszonvételt megkaphassanak jelen levelünk erejénél és tanúságánál fogva.”*⁷⁴ Az uralkodói monopóliumok adományozása, így a pénzverési és a bányászati jogoké is, nagyon ritka. Ugyanakkor mindkettőre van példa I. Ulászló idejéből. Alsólendvai Bánfi Pál pénzverésre kapott jogot, a Pálóciak pedig bányászatra. Mindkettő I. Ulászló nehéz anyagi helyzetére vezethető vissza, és arra, hogy rá volt utalva báróinak a támogatására. Tekintve, hogy az

⁷⁴ „ut ipsi ipsorumque heredes in montibus tenutis et territoriis quarumcumque possessionum suarum ubicumque existentium montanas minervasque auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum reperire poterunt et invenire, eas aperire perpetuisque semper successivis temporibus universis colere et laborare ac coli et laborari facere ac universas fructus, proventus et quaslibet utilitates ex huiusmodi montanis et mineris auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum provenientes percipere valeant.” – DL 71966., Pető Gábor fordítása.

új helyi várban pénzverőműhely maradványait tárták fel, nem kizárható, hogy a bányászati tevékenység sikerrel járt, és bár pénzverési jog hiányában, a Pálóciak saját anyagból pénzverést is folytathattak a várban.⁷⁵ A korszak zűrzavaros viszonyai ezt minden bizonnyal megengedték volna nekik. Sajnos azonban a fennmaradt veretlen rézlapkák és egyéb leletek, melyek a pénzverő műhely meglétét feltételezik, nem datálhatóak egyértelműen erre a korszakra, még ha kimagaslóan magas is a száma a rossz minőségű, rezes pénztördékeknek.

Visszatérve a Pálóci családon belüli konfliktushoz, azt látjuk, hogy László zálogok útján igyekezett rendezni a jóvátételt. A pataki uradalom rá eső részéből adott zálogba Perényi János tárnokmesternek és unokatestvérének, Pálóci Jánosnak, s ezeket 1443-ban,⁷⁶ illetve 1444-ben váltotta vissza.⁷⁷ Emellett László és Simon a budai káptalan előtt 1444. május 1-jén a megosztva szerzett birtokaik felét (Dédes és Ajnácskő) egymással 32 évre elcserélték. László a dédesi uradalom, Simon pedig Ajnácskő kizárólagos birtokosa lett.⁷⁸ Valamikor ezután vehette kezdetét az a konfliktus, melyet egy ítéletlevél zárt le.⁷⁹ Pálóci Simon, mint a hatalma csúcsán lévő Ulászló király bárója, az inkább V. Lászlót támogató és a cseh zsoldosokkal összejátszó Perényi János tárnokmestert támadta meg. Perényi több familiárisával együtt fogságba is került, ahonnan Pálóci László közbenjárására szabadulhatott ki. Pálóci László „önzetlen” segítsége abban állt, hogy nem sokkal 1444. szeptember 28. előtt Perényi zálogul adta neki a beregszentmiklósi uradalmat, továbbá Olaszit, Sárát, Emődöt, Vizsolyt és a füzéri uradalomhoz tartozó, Újhelyhez legközelebb eső Mikóháza falut.⁸⁰ Perényi, kiszabadulásáért cserébe, Simonnak adta Csorbakő várát, maga helyett pedig Ilona és István nevű gyermekeit, továbbá Sági Balázs fia János nevű familiárisát adta túsul.

A régió belüli befolyásért folytatott harcban Perényi vesztesre állt, a két Pálóci nyugaton és keleten is megrövidítette birtokait. Perényi János a vereséget nem volt hajlandó elfogadni, és ellentámadásba lendült, feltehetően 1444–45 fordulóján, amikor már a várnai csatavesztés híre elért Magyarországra. Perényi Jan Talafus cseh zsoldos segítségét⁸¹ is igénybe véve támadta meg Pálóci Simon pataki birtokán kolostorból emelt erősségét.⁸² A csehekkel ápolt szoros viszonya egy szabolcsi nemesek által kiadott oklevélből is kiviláglik. Csaholyi János és társai 1445. január 7-én szövetséget kötöttek Perényi János és Jiškra ellen, vagyis hatalmaskodásuk fenyegetése már a Szabolcs megyeieket

⁷⁵GYÖNGYÖSSY 2016: 346. (pénzverési engedély), 349. (feltehetőleg Ungváron vert pénzek).

⁷⁶DL 13705.

⁷⁷DL 13822.

⁷⁸DF 210825. Kiadása: SUGÁR 1980: 150.

⁷⁹DL 13846. A pataki vár korábbi kutatói, Janó Ákos és Détshy Mihály számos alkalommal hivatkoztak erre az oklevélre, és számos megállapítást ebből vezettek le.

⁸⁰DL 13803. Bár egy későbbi oklevélben (DL 15910.) Füzér várát és összes tartozékait is említik, ugyanakkor a többi birtokról ez az oklevél nem ejt szót. Az oklevél a füzéri várral foglalkozó monográfiákban eltérő értelmezést kapott: SIMON 2000: 12., FELD–CABELLO 1980: 39–40.

⁸¹Hédervári Lőrinc nádor Perényihez írt levele alapján. DL 80827. ZICHY IX.: 90–91.

⁸²„prout oppidum Pathak simulcum fortalitio ex clauastro”. Ez a meghatározás a pataki vár építéstörténetére vonatkozóan produktív vitát generált Détshy Mihály, Janó Ákos és közvetve Szűcs Jenő között. Munkáikban a hatalmaskodás indíttatását, körülményeit nem mindig pontosan adták meg – magát az oklevelet is tévesen 1444-re datálták –, bár kétségtelen, hogy a pataki uradalom fejlődéséről részletes leírást adtak válaszaikban.

is aggasztotta.⁸³ A pataki uradalom esetében a status quo az 1445. évi országgyűlésig fennmaradt. Akkor május 30-ig adtak haladékat az ítéletet kimondó országnagyok arra, hogy a bitorolt uradalmakat bocsájtsák vissza egymásnak, és a foglyokat engedjék szabadon. Mielőtt ez megtörtént volna, Pálóci Simon utasította familiárisait, hogy a csorbakői uradalomban található jószágokat hajtsák el, amit május 27. körül, a határidő lejárta előtt meg is tettek.⁸⁴

A pataki uradalom tehát sűrű és mozgalmas éveket élt át 1440 és 1445 között. Ebből számunkra fontos információ, hogy Hécén kúria állt, és egy erősített kolostorépületet is használtak Patak városa környékén. Újhely várában várnagy teljesített szolgálatot, tárházként használták. A Pálóciak továbbra is közösen birtokolták a területet. Pálóci László keltezési helyeiből arra következtethetünk, hogy rezidenciáját nem a pataki uradalomban tartotta. 1443 áprilisában Pálócon tartózkodik,⁸⁵ 1444 szentestéjén szintén.⁸⁶ 1446. január 30-án Helmeceen keltezett,⁸⁷ mely egyben utolsó, nem országbíróként kiadott oklevele. Ezt követően az ő esetében is bizonytalan szétválasztani a hivatalviselő és a hivatal tartózkodási helyét. Ugyanakkor érthető, hogy rezidenciáját nem egy olyan birtokon rendezte be, melyet több rokonával közösen birtokol. A családon belüli birtokcserék, zálogügyletek abba az irányba mutatnak, hogy a pataki uradalomban mind nagyobb részt kívánt szerezni László.⁸⁸ Azt is látjuk, hogy 1449-ben egy hatalmaskodási ügyben Pálóci László emberének nevezik az újhelyi várból kiküldött embert.⁸⁹ 1450-ben viszont Simon és László közösen léptek fel az Újhelyhez közeli Szépbánya/Bányácska (ma Rudabányácska) terület megszerzéséért. Tekintve, hogy volt érvényes bányászati joguk, és az említett terület nemesérc bányászatára alkalmas, érthető, hogy kilencszáz forintot fizettek érte egy kassai polgárnak.⁹⁰ 1453. február 3-án, V. László személyes uralkodásának első napjaiban László, Simon és János közösen nyernek új adományt a pataki uradalomra. Janó Ákos kiemeli, hogy Simon és János, illetve László fele-fele részben uralták a területet.⁹¹ Sőt, Janó ez alapján tudni véli, hogy László Újhely mezővárost és a hécei udvarházat bírta, míg a két testvér Patak mezőváros többi részét. Ez azonban az adománylevélből nem derül ki, Janó egy későbbi, 1461-es oklevélből következtet visszafelé, ami talán merész, hiszen 1461-ben Simon már nem is élt. Továbbá Újhely várát nem sorolta egyik tulajdonoshoz sem. Természetesen balgaság lenne azt gondolni, hogy valamilyen birtokmegosztás nem volt a felek között, de annak tartalmáról nem tudhatunk semmit. Ebből az időszakból összesen nyolc darab érmét ismerünk Újhely várából.

Mivel közel 3300 oklevelet ismer a Collectio Diplomatica Hungarica adatbázis,⁹² melyeket Pálóci László nevében adtak ki, így a szisztematikus itinerárium felállításától

⁸³ DL 55295.

⁸⁴ DF 222218. Közli SZÖRÉNYI 2003: 190–191.

⁸⁵ DL 13724.

⁸⁶ DL 13822. Feltehetően a zálogügylet nem csak a nyugtaadó, hanem a vevő jelenlétében zajlott le.

⁸⁷ DF 234279.

⁸⁸ DL 9577., 14399., 71971., 71981.

⁸⁹ DL 31592.

⁹⁰ DL 14368., 14371., 14384/71982.

⁹¹ JANÓ 2008: 348.

⁹² DL–DF.

el kell tekintenünk. Egy-egy időszakot vizsgálva azonban jól látszik, hogy csupán sporadikusan fordult elő az uradalomban, azon belül Újhelyen. 1450. augusztus 18-án keltezett itt,⁹³ majd 1453. május 16-án és 1454. augusztus–szeptemberben látogatott el az uradalomba.⁹⁴ 1458. november 12-én járt Patakon,⁹⁵ és az 1459. április 12. és 1460. február 3. közötti időszakban két alkalommal Újhelyen.⁹⁶ Időközben Pálóci Simon 1459 során, János pedig valamikor 1461-ben elhunyt, birtokrészeit fiaik örökölték, azonban nehezen érvényesíthették akarataikat unokabátyjuk, az országbíró László ellen. Nem csoda, hogy László elkezdte a pataki birtokait fejleszteni: Détszy Mihály is idézi Mátyás király azon 1461-es oklevelét, melyben a Patak város mellett lévő Héce városrész számára kiváltóságokat adományoz László érdemeit elismerve.⁹⁷ Az oklevélből valóban kiderül, hogy László sajátjának tekintette a hécei kúriát, de részletesebb uradalomfelosztásra ebből nem következtethetünk. 1465-ben pedig ugyanezen kúriára várépítési engedélyt nyert.⁹⁸ Ezt követően – anélkül, hogy a teljes okleveles anyagot áttekintettük volna – nem találunk olyan oklevelet, melyet az országbíró Újhelyen keltezett volna, ellenben 1467 februárjában⁹⁹ és élete utolsó hónapjaiban végig Patakon, az épülő erősségben tartózkodott.¹⁰⁰

Összegezvén elmondható, hogy a pataki uradalom a Pálóci család egyik legfontosabb birtoka volt. A közös birtoklás miatt azonban kevésbé valószínű, hogy bármelyik család rezidenciaként használta volna akár Újhely várát, akár a pataki részen emelt bármelyik erősséget, sőt olybá tűnik, hogy Helmeceen és Pálócon kényelmesebb körülményeket alakítottak ki maguknak. Jól látszik, hogy Patak környékén kúriát építettek, és az is egyértelmű, hogy Újhely várában alkalmanként megszálltak, tekintve, hogy más lakhatásra alkalmas épület nem állhatott az uradalom újhelyi felében. Jelentős változás az 1460-as évek elején következhetett be, amikor László országbíró unokaöcsei fölé kerekedve vár vagy kastély építésébe kezdett Patak közelében. Élete végére, 1470-re már látható eredményei lehettek az építkezésnek, egyértelmű, hogy székhelyét is ide helyezte át az idős országbíró, aki viszont örökös nélkül halt meg, így János és Simon gyermekeinek kellett megosztaniuk minden birtok fölött.

A Pálóciak – harmadik felvonás

Simon fiai közül István élte meg a felnőttkort és nemzett gyermekeket, majd 1491-ben hunyt el. János fiai közül Zsigmond egyházi pályára lépett: szerémi püspökként hunyt el 1478-ban. Testvére, Imre jelentős karriert futott be Mátyás király udvarában: 1464-től pohárnokmesterként vette át a néhány éve elhunyt apja helyét a királyi tanácsban. Tiszt-

⁹³DL 14396.

⁹⁴Újhely: DF 266274., DL 14875.; Patak: DF 222538., 222577., DL 81091.

⁹⁵DL 31696.

⁹⁶1459. június 18.: DL 66950.; 1459. október 16.: DF 213842., DL 31725. Meg kell azt is jegyeznünk, hogy 1459. január 17-én egy Helmecekről írott levelében azt ígéri, hogy hamarosan Újhely várába utazik, és több napot ott is tölt.

⁹⁷DÉTSZY 1966: 183.; DL 15664.

⁹⁸DL 16155.

⁹⁹DF 212379., 214370.

¹⁰⁰1470. március 21.: DF 223381–223382.; 1470. június 18.: DL 31926.

ségét 1468-ig megtartotta, később 1471-től lovászmester volt 1483-as haláláig.¹⁰¹ Ezen generáció birtokmegosztásáról a szakirodalomban konkrétumokat olvashatunk. Erre a kérdéskörre jelen helyen nem szeretnénk részletesen kitérni, hiszen elsősorban Patak mezőváros egyes részeiről értekeznek, másrészt meggyőződésünk, hogy ezek az állítások gyenge lábakon állnak.¹⁰²

Bizonyos, hogy közös birtok volt a pataki uradalom.¹⁰³ Tényszerű, hogy az uradalom központja, és talán legkorszerűbb, legrepresentatívabb épülete a László által kúriából kialakított épület. Itt láthatták vendégül négy napon keresztül az ófalui tárgyalásokra igyekvő Mátyás királyt 1473. november 26–30. között.¹⁰⁴ A „castrum Sarospatak” kifejezés először 1482-ben jelenik meg a forrásokban.¹⁰⁵ Vagyis legkésőbb ekkorra elkészültek azokkal az építkezésekkel, melyeket László kezdett meg. Pálóci István 1488. május 3-án innen keltezett.¹⁰⁶

Az újhelyi vár ezen időszakáról nagyon keveset tudunk, az eddig feldolgozott érmeanyag alapján hét darab sorolható Mátyás veretei közé, javarészt az 1480-as évekből. Ez egybeesik azzal a ténnyel, hogy Pálóci Imre özvegye, Rozgonyi Dorottya férje halála után, 1486-ban Újhely várában tett vallomást egy peres ügyben.¹⁰⁷ 1493-ban Dorottya

6. kép – Az újhelyi várban 2020-ban feltárt és kiegészített címerkő.

újhelyi várnagyát említi egy oklevél.¹⁰⁸ Tehát ha azt nem is tudhatjuk, hogy István és Imre hogyan osztozott meg az uradalmon, az egyértelműnek tűnik, hogy Imre özvegye, Rozgonyi Dorottya legkésőbb férje halála után ide tette rezidenciáját. Ezt a tényt erősíti, hogy Imre és Dorottya közös építkezésére utaló kiemelkedő lelet látott napvilágot a feltárás során.

A Rozgonyi és Pálóci címereket mutató faragott címerkő egy reprezentatív építkezés mementójának tekinthető. A címer ezen felül egyedülálló a maga nemében. Nem

¹⁰¹ ARCH 1458–1526. I.: 110., 119.

¹⁰² JANÓ 2008: 347–348. Sajnos Janó Ákos ezen munkája nem jegyzetelt, de Détsy Mihállyal folytatott vitájának 5. lábjegyzetben forrásolt mérföldkövei segítségével visszafejthetők az adatok.

¹⁰³ DF 214522.

¹⁰⁴ HORVÁTH 2011: 99.

¹⁰⁵ DF 223717.

¹⁰⁶ DF 215394.

¹⁰⁷ DF 253823.; DÉTSY 1966: 195. 53. jegyzet.

¹⁰⁸ DF 223959.; C. TÓTH 2003: 691.

a heraldika szabályai szerint négyelt, vagy osztott pajzsba helyezték el a két címert, hanem egyenlő felekként láthatóak a pajzsban. Ugyanabból az ötágú koronából nő ki a szakállát markoló férfi (Pálóci-címer) és a növény hattyú (Rozgonyi-címer).¹⁰⁹ A címerkő azt bizonyítja, hogy Imre Dorottyával kötött házassága után történtek építkezések a várban, amik akár Imre halála után, Dorottya irányításával fejeződtek be.¹¹⁰ Mindemellett egy 1499-es oklevél szerint is Újhely várának, és Újhely, valamint Patak mezővárosok felének birtokosa Dorottya, illetve Imrével közös leányuk Anna, valamint annak a férje, Csáktornyai Ernuszt János.¹¹¹ Érdekesség, hogy a három család összetartozásáról árulkodik egy szimbolikus tárgy is, egy mindhárójuk címerét viselő, a Magyar Nemzeti

7. kép – Pálóci Imre pecsétje 1474-ből és Rozgonyi Rénold pecsétje 1471-ből; Pálóci-pecsét: *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie – Zbiór Dokumentów Pergaminowych Nr. 5586.*, Rozgonyi-pecsét: *Archív mesta Košice – Sectretum NN (Miscellanea) Nr. 54.*

Múzeumban őrzött kehely.¹¹² Ernuszt egy ízben bizonyosan járt is az uradalomban: 1493. május 29-én Sárospatakról keltezett.¹¹³

A status quo feltehetően nem elégítette ki Pálóci István gyermekeit, Antalt és Mihályt. Panasszal fordultak az uralkodóhoz, s kijárták az uradalom hivatalos felosztását, melyről egy 1500-ban kelt országbírói ítéletlevélből szerzünk tudomást. A megállapodás

¹⁰⁹Nagyon szemléletes a Pálóci család házasságpolitikája. Míg Pálóci István felesége a Perényiek terebesi ágából származó István tárnokmester testvére, Erzsébet, addig Pálóci Imre felesége Rozgonyi Osvát lovászmester leánya DOROTTYA – ENGEL 2001/Gen. Nem meglepő, hogy a régió meghatározó birtokos családjai egymás között házasodtak, s talán nem merész állítás, hogy a házasságok a Pálóciakra nézve voltak kedvezőek. Nemhiába kapott ugyanolyan hangsúlyt a címerrepresentációban a két család jelvénye. Két jelentős család házasságára utaló címeres faragványra analógia a Garai-Cillei-kőfaragvány CSESZNEKRŐL – KOPPÁNY 1962: 10–15. Köszönet Árvai Tündének, hogy felhívta rá a figyelmemet.

¹¹⁰Érdemes megemlítenünk, hogy a Szolnokon fellelt, 2015-ben közölt Pálóci-sírkőtöredék kapcsán Kertész Róbert azt feltételezi, hogy Imre a közös pataki uradalom helyett a saját birtokán, Szolnokon kívánta kijelölni a saját nyughelyét – KERTÉSZ – D. MEZEY 2015: 9–10.

¹¹¹DÉTSZY 1966: 195. 53. jegyzet.

¹¹²WEHLI 2012: 150. Itt szeretném megköszönni Kiss Etele muzeológus kolléga segítségét a kehely vizsgálatában.

¹¹³DF 256291.

egyrésztől Pálóci Antal és testvére Mihály, másrésztől Pálóci Imre özvegye, Rozgonyi Dorottya, lánya, Pálóci Anna és annak férje, Ernuszt János között jött létre. Ennek értelmében Dorottya élete végéig megtarthatta a Patak mezővárosban lévő „régí kúriát”, a saját maga által építtetett „új kő kúriát”, s a kezén maradt Patak település. Antal és Mihály megkapták Újhely vára teljes birtokát, valamint Újhely mezőváros és Borsi birtokának fele részét. Az újhelyi vár az egyezség meg-

8. kép – A Ferdinánd-kori érmelelet denárjai.

kötésekor Ernuszt János birtokában volt, akit köteleztek annak átadására. A megegyezés szövegében figyelemreméltó említés az, hogy az újhelyi vár ekkor kisebb és nagyobb ágyúkkal is fel volt szerelve.¹¹⁴

A megállapodás életbe lépését bizonyítja, hogy Dorottya 1506-ban két levelet küldött atyafiának, Rozgonyi Istvánnak, s mindkettőt Patakról keltezte. Az újhelyi várból eddig három II. Ulászló-veret került elő, az utolsó éppen az 1510-es dátumot mutatja. Véleményem szerint Perényi Imre halála után, a családon belüli 1500-as megegyezésig Dorottya az újhelyi várban tartotta rezidenciáját. Ez minden bizonnyal a vár utolsó jelentős korszakának tekinthető. Innen költözhettek át élete hátralévő részére a pataki kúriába. Annának és Jánosnak közös gyermeke nem született, velük Pálóci Imre ága kihalt, a teljes birtok István fiaira, Antalra és Mihályra szállt. Hogy kettejük idejében rezidenciaként használták-e a várat, annak elemzésére nem vállalkozunk jelen írásban. Mihály 1516-os halála után Antal örökölte a teljes birtokot, ő egyszer sem keltezett Újhelyről.¹¹⁵ Az bizonyos, hogy az érmeanyag adatai alapján 1516-tól szinte folyamatosan maradtak fenn veretek II. Lajos, I. János és I. Ferdinánd uralkodóktól egyaránt. A fentebb már említett tizenhat darabos Ferdinánd-érmelelet záródása 1532. Újhely várának pusztulását az 1534-es évre teszik, az eddig meghatározott érmékből négy darab lépi át ezt a korszakhatárt, ami így akár meg is erősítheti ezt a dátumot.

¹¹⁴DL 72084.

¹¹⁵Castro in Helmec: DL 97510.; ex oppido Homona: DF 217358–217359., DL 97712.; castro nostro Patak: DF 217133., 217990., 270953., 271151., DF 275589. / DL 24310., DL 68673., DL 72218.

Összegzés

A fentiekből talán egyértelműen kiderült, hogy az nem kérdés: Újhely várát az egész középkor alatt aktívan használták, a királyi és a főúri hatalom szimbóluma volt évszázadokon keresztül Zemplén egyik leggazdagabb uradalmában. Várnagyai a környék urai voltak, menedékül szolgált kezdetben Újhely lakóinak, később a zavaros időkben főuraiknak nyújtott biztonságot. De vajon lakták-e uraik a várat?

Kubinyi András módszertant adó tanulmányában így határozta meg a rezidencia fogalmát: „Az az épület – és átvitt értelemben az a település, amelyben a rezidencia áll – ahol a főúri udvartartás általában tartózkodni szokott.”¹¹⁶ A fentiekben azt vizsgáltuk, hogy Újhely vára és tágabb értelemben véve a pataki uradalom valamely építménye szolgált-e valaha valamely főúri család rezidenciájaként. A magyar középkorkutatásban használatos szempontrendszer¹¹⁷ és a rendelkezésre álló források alapján kijelenthető, hogy Perényi Miklós szörényi bán és fia, Perényi Miklós lovászmester idejében a család udvartartása az újhelyi várban lehetett. A Perényiek után többször szolgált otthonul a vár mind Pálóci Máténak, mind Pálóci Lászlónak, de rezidenciájukat inkább Pálócon tarthatták. László idejében egyértelmű tendenciaként jelentkezett, hogy a pataki uradalom Patak városához közelebb eső részében igyekeztek kialakítani egy modernebb, kényelmesebb épületben a lakhatást. Néhány évig Pálóci Imre feleségének, Rozgonyi Dorottyanak rezidenciájául szolgálhatott a vár. Reprezentatív szerepet azonban bizonyos, hogy utoljára ekkor töltött be az erősség. Pálóci Antalról és Perényi Péterről pedig még annyira sem feltételezhetjük, hogy udvartartásukat az újhelyi várhegyen tartották. Ennél sokkal kellemesebb épületekben hajthatták fejüket nyugovóra Helmeceken, Patakon, vagy Terebesen és Siklóson. A kérdésre tehát megadhatjuk a választ: periodikusan lakták uraik a pataki uradalom újhelyi várát.¹¹⁸

¹¹⁶KUBINYI 1991: 220.

¹¹⁷KUBINYI 1991. Érdemes még ennek kiegészítéseként figyelembe venni Neumann Tibor Korlátkövekről szóló monográfiájának vonatkozó megállapításait is, NEUMANN 2007: 105–116.

¹¹⁸A Kazinczy Ferenc Múzeum tervezi egy új kiállítás létrehozását a várról. A tanulmány ennek a projektnek a részeként jött létre. A dolgozatban idézett oklevelek jelentősebb darabjaiból bilingvis forrásszemelvényt tervezünk megjelentetni. Bízunk benne, hogy jelen tanulmány, a forrásközlés, a kiállítás és az érmeanyagot feldolgozó közlemény jelentősen hozzájárulhat a vár történetének rekonstrukciójához.

Irodalom

- ADALÉKOK 1904 • Dongó Gyárfás Géza (szerk.): *Adalékok Zemplénnvármegye történetéhez*. I–XXIII. kötet / 1–24. évf. – IX/10. (1904), 258–259. Sátoraljaújhely 1895–1926.
- AOKLT • *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, I–LII. kötet, 1301–1368 – Kristó Gyula (szerk.): VI/1321–1322 (2000); Blazovich László, Géczi Lajos (szerk.): VII/1323 (1991); Almási Tibor, Piti Ferenc (szerk.): XVIII/1334 (2019); Sebők Ferenc (szerk.): XLIV/1360 (2021). Budapest–Szeged 1990–2023.
- ARCH 1458–1526. I. • C. Tóth Norbert, Horváth Richárd, Neumann Tibor, Pálosfalvi Tamás (szerk.): *Magyarország világi archontológiája, 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. Budapest 2016.
- BALAJTHY 1836 • Balajthy József: *Munkács. Azaz: Munkács városának és várának topográfiai, geográfiai, históriai és statisztikai leírása*. Debreczen 1836.
- CSUKOVITS 1997 • Csukovits Enikő: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. *Történelmi Szemle* 39. (1997). 363–386.
- DÉTSZY 1966 • Détszy Mihály: Hol állt a középkori sárospataki vár? In: Komáromy József (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 6. Miskolc 1966. 177–197.
- DÉTSZY 1999 • Détszy Mihály: Megjegyzések a pataki várak dolgában. In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 37. Miskolc 1999. 395–401.
- DL–DF • *Collectio Diplomatica Hungarica. Diplomatikai Levéltár (1109–1526) és Diplomatikai Fényképgyűjtemény (II. sz. – 1526)*. MNL OL Középkori Gyűjtemény, hozzáférés <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/dldf>. Budapest.
- ENGEL 1987 • Engel Pál: Zsigmond bárói / Zsigmond bárói: rövid életrajzok. In: Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde (szerk.): *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437, I–II*. – I. Az uralkodó és udvara: 114–129.; II. Függelék: 405–457. Budapest 1987.
- ENGEL 2001 • Engel Pál: Magyarország világi archontológiája: 1301–1457 (Arch) / Középkori magyar genealógia (Gen). In: *Magyar középkori adattár (CD-ROM)*. Budapest 2001.
- FELD–CABELLO 1980 • Feld István, Juan Cabello: *A füzéri vár*. Miskolc 1980.
- FMH III. • Novák Ádám (szerk.; közreadja: Novák Ádám, Tóth Orsolya, Tóth Péter): *Varsóban őrzött magyar vonatkozású oklevelek, 1439–1489*. Fontes Memoriae Hungariae III. Debrecen 2019.
- GYÖNGYÖSSY 2012 • Gyöngyössy Márton: *Magyar pénztörténet 1000–1540*. Budapest 2012.
- GYÖNGYÖSSY 2016 • Gyöngyössy Márton: Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon. *Századok* 150. (2016). 341–368.
- GYÖNGYÖSSY 2019 • Gyöngyössy Márton: Mátyás nagy pénzreformja, avagy két pénzreform a középkor végi Magyarországon. In: Bárány Attila, Kavecsánszki Máté, Pósán László, Takács Levente (szerk.): *Hunyadi Mátyás és kora*. Debrecen 2019. 160–168.
- HORVÁTH 2011 • Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458 [1476]–1490)*. História Könyvtár, Kronológiák, adattárak 12., Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2. Budapest 2011.

- JANÓ 1997 • Janó Ákos: Újabb szempontok a sárospataki vár építéstörténetének kezdetéhez. In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 35–36. Miskolc 1997. 35–58.
- JANÓ 2000 • Janó Ákos: Vízontválasz a sárospataki várak dolgában. In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 39. Miskolc 2000. 135–140.
- JANÓ 2008 • Janó Ákos: Hagyományok és legendák Sárospatak múltjából. In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 47. Miskolc 2008. 341–365.
- JÉKELY 2014 • Jékely Zsombor: Címerkönyvek és címereslevelek: magyar nemesi címerek a konstanzi zsinat idején. In: Bárány Attila, Pósn László (szerk.): „*Causa unionis causa fidei, causa reformationis in capite et membris.*” *Tanulmányok a Konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából.* Debrecen 2014. 355–370.
- JOÓ 1972 • Joó Tibor: Adalékok a sátoraljaújhelyi volt pálos-piarista templom, kolostor és berendezései történetéhez. In: Zádor Tibor (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 11. Miskolc 1972. 145–187.
- KALLA – RINGER 2000 • Kalla Zsuzsa – Ringer István: *Egy eltűnt vár nyomában – Régészeti kutatások a sátoraljaújhelyi Várhegyen.* Kazinczy Ferenc Múzeum, Állandó kiállítás. Sátoraljaújhely 2000–.
- KERTÉSZ – D. MEZEY 2015 • Kertész Róbert – D. Mezey Alice: Adatok egy bárói família és Szolnok késő középkori kapcsolataihoz: A Pálóci-sírkőtöredék. *Archaeologia – Altum Castrum Online.* Visegrád 2015. 1–22.
- KOPPÁNY 1962 • Koppány Tibor: *Csesznek vára.* Budapest 1962.
- E. KOVÁCS PÉTER 2023 • E. Kovács Péter: *Zsigmond király és Velence (1387–1437). Az oroszlán ugrott.* Debrecen 2023.
- KRUTÁK 2011 • Kruták Anita: A nádori congregatio intézménye Druget Vilmos nádorsága alatt. In: Kiss P. Attila, Piti Ferenc, Szabados György (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok* 7. Szeged 2011. 425–438.
- KUBINYI 1991 • Kubinyi András: Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig. In: Töröcsik Zoltán (szerk.): *A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 2. Tapolca 1991. 211–228.
- MÁLYUSZ† 1994 • Mályusz Elemér†: Az első Habsburg a magyar trónon. *Aetas* 1994/1. 120–150.
- NEUMANN 2007 • Neumann Tibor: *A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században.* A Győri Egyházmegye Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 5. Győr 2007.
- NOVÁK 2016 • Novák Ádám: Hadi események és résztvevői a Felső Részen 1440 és 1445 között – Azok a bizonyos „zavaros idők”. In: Pósn László, Veszprémy László (szerk.): *Középkori elfeledett csaták.* Budapest 2016. 310–330.
- NOVÁK 2020 • Novák Ádám: *A terebesi Perényi család története a 15. század közepéig.* Debrecen 2020.
- PÁLOSFALVI 2003 • Pálosfalvi Tamás: A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444). *Századok* 137. / 2003/4. 897–928.
- RA • *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.* Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II. – Szentpétery Imre (szerk.): *I. kötet 1. füzet*

- 1100–1270 (1923); Borsa Iván (szerk.): *II. kötet 2–3. füzet 1272–1290 (1961), 4. füzet 1290–1301 (1987)*. Budapest.
- SIMON 2000 • Simon Zoltán: *A füzéri vár a 16–17. században*. Miskolc 2000.
- SUGÁR 1980 • Sugár István: *Borsodi oklevelek a Heves Megyei Levéltárban*. Documentatio Borsodiensis 1. Miskolc 1980.
- SÜTTŐ 2003 • Süttő Szilárd: *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. I–II. kötet*. Szeged 2003.
- SZÖRÉNYI 2003 • Szörényi Gábor András: A csorbakői vár története 1648-ig. In: Veres László, Viga Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 42*. Miskolc 2003. 165–226.
- C. TÓTH 2003 • C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526). In: Németh Péter (szerk.): *A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 53*. Budapest–Nyíregyháza 2003.
- C. TÓTH 2011 • C. Tóth Norbert: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Historica* 132. (2011). 59–71.
- C. TÓTH 2018 • C. Tóth Norbert: Mária királyné és udvara. In: Zsoldos Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban*. Tanulmányok Biharország történetéről 5. Nagyvárad 2018.
- TRINGLI 2011a • Tringli István: *Sátoraljaújhely*. Magyar várostörténeti atlasz 2. Budapest 2011.
- TRINGLI 2011b • Tringli István: Sátoraljaújhely egyházai a reformáció előtt. In: Juan Cabello, C. Tóth Norbert (szerk.): *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. A Jósza András Múzeum kiadványai 68. Nyíregyháza 2011. 377–396.
- WEHLI 2012 • Wehli Tünde: A három Ernuszt. *BUKSZ* 24. (2012). 142–151.
- ZICHY 1899 • Kammerer Ernő (szerk.): *A Zichy és Vászonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára IX/1899*. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vászonkeő I–XII. 1871–1931. Budapest.
- ZSOLDOS 2007 • Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. História Könyvtár Monográfiák 24. Budapest 2007.
- ZSOLDOS 2017 • Zsoldos Attila: A Borsák és I. Károly első összecsapása. In: Istvánovits Eszter, Mentényi Klára, L. Nagy Márta, L. Szőlősi Katalin, Simon Zoltán (szerk.): *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 59*. (2017). Nyíregyháza 2018. 57–72.
- ZSO 1951–2022 • *Zsigmondkori oklevéltár I–XV., 1387–1428*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25. 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55., 59., 61. – Mályusz Elemér† (szerk.): *I/I. 1387–1399 (1951), 4/II. 1407–1410 (1958), 25/IV. 1413–1414 (1994), 32/VI. 1417–1418 (1999)*; Borsa Iván, C. Tóth Norbert (szerk.): *39/VIII. 1421 (2003)*; C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mikó Gábor (közl.): *59/XIV. 1427 (2020)*; C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint (közl.): *61/XV. 1428 (2022)*. Budapest 1951–2022.